

З історії діяльності В'ячеслава Липинського у 1914–1918 рр.

Останнім часом все більшу увагу суспільствознавців привертає громадсько-політична і наукова діяльність В'ячеслава Липинського — визначного українського історика, політика, дипломата, мислителя. Проте його життєвий шлях досі залишається мало вивченим. Перші біографічні розвідки про нього та його наукову і публіцистичну спадщину з'явилися у 1920-х рр. та відразу після його смерті¹. Після Другої світової війни представники академічного світу української діаспори (Л. Білас, В. Босий, М. Базілевський, В. Гришко, П. Коваль, І. Лисяк-Рудницький, Я. Пеленський, Є. Пизюр та ін.)², виявили неабиякий інтерес до творчості В. Липинського. Після виходу у

¹ Забаревський В. (Дорошенко Д.) Вячеслав Липинський та його думки про українську націю та ідею. — Відень 1925; В'ячеслав Липинський як ідеолог і політик. — Ужгород, 1931; *Чижевський Д.* Вячеслав Липинський як філософ історії // Дзвони, — Львів, 1932. — Ч.6 (15). — С. 451–461; *Залозецький В.* На сторожі ідеї // Там само. — С. 431–436; *Лицак І.* Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві // Там само. — С. 444–450; *Козак М.* З життя і діяльності Вячеслава Липинського // Там само. — С. 420–428; *Савур-Ципріянович М.* Останні дні Вячеслава Липинського // Там само. — С. 428–430 та ін.

² *Босий В.* В'ячеслав Липинський — ідеолог української трудової монархії. — Торонто, 1951; *Пеленський Я.* В'ячеслав Липинський // Збірник «Української літературної газети» за 1956 р. — Мюнхен, 1957. — С. 197–213; *Гришко В., Базілевський М., Коваль П.* В'ячеслав Липинський та його творчість. — Нью-Йорк, 1961; *Рудницький І.* В'ячеслав Липинський (історик, політичний діяч і мислитель) // Сучасність. — Мюнхен, 1961. — №6. — С. 74–90; *Білас Л.* В. Липинський і «територіалізм» // Там само. — 1962. — №2–3; *Пизюр Є.* В'ячеслав Липинський і політична думка західного світу // Там само. — 1969. — №9. — С.103–115; *Рудницький І.* Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту // В. Липинський. Архів. — Т. 7. — Філадельфія, 1976. — С.С.XV–XCVIII; *Білас Л.* Краків, Женева і філіяція «Кричевського». До родовідної мислення Липинського // В. Липинський. Твори. — Т.2. — Філадельфія, 1980. — С.VII–XCVIII; *Harvard Ukrainian Studies.* — 1985. — Vol.9. — №3/4 та ін.

Тетяна Осташко

світ першого тому «Листування» В. Липинського (К.-Філадельфія, 2003), збірників «Вячеслав Липинський. З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука і С. Шелухина)» (К., 1996), «Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930)» (Львів, 2004), а також публікації низки листів діяча у вітчизняних та зарубіжних часописах³ доповнено архівну базу дослідження життєпису В. Липинського. Окремо слід відзначити статтю Р. Залуцького до першого тому «Листування» В. Липинського⁴, яка значно розширила джерельну основу для написання повномасштабної біографії діяча. Разом з тим, монографії К. Галушка, В. Масненко лише фрагментарно доповнюють факти життєпису і діяльності В. Липинського⁵. Більш змістовними у цьому плані є дослідження І. Гирича та І. Передерій, а також польського журналіста Б. Ганцажа⁶. Проте і вони, головним чином, базуються на вже відомих

³ Вячеслав Липинський: З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука і С. Шелухина (Упорядн. Т. Осташко, Ю. Терещенко). — К. — 1996; Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Архів. — Т.1. Листування (Гол. ред. Я. Пеленський). К. — Філадельфія, — 2003; Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) (Упорядн. М. Дядюк). — Львів, 2004; *Сварник Г.* Листи В'ячеслава Липинського до Ярослава Окуневського // *Сучасність*. — 1992. — № 5. — С.80–86; *Sydorczuk-Potulnyčka T.* Listy Waczesława Lipińskiego do Andrija Szeptyckiego w okresie ukazywania się «Przeglądu Krajowego» // *Над Дніпром і Віслою: Україна і Польща в європейському вимірі — минуле і сучасність*. — Серія: Історія. Міжнародні системи та глобальний розвиток. — 2003–2004. — № 2–3. — К.–Торунь, 2003–2004. — С. 132–141; Листи В'ячеслава Липинського до Євгена Чикаленка (1909–1918 роки) // *Український археографічний щорічник*. Зб. наук. праць. — К. — 2007. — Вип. 12. — С. 503.

⁴ *Залуцький Р.* Листування Вячеслава Липинського у західних архівах (біографічний нарис) // Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії: — Архів. — Т. 1.— С. 33–81.

⁵ *Масненко В.* Історичні концепції М.С.Грушевського та В.К.Липинського. — К.–Черкаси, 2000; *Галушко К.* Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». — К., 2002.

⁶ *Гирич І.* Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів // Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії: —

джерелах і матеріалах. Вихід у світ серії наукових збірників «В'ячеслав Липинський та його доба», упорядниками яких є Т. Осташко і Ю. Терещенко, дозволив збагатити джерельну базу дослідження творчості В. Липинського⁷. Але це видання є лише початком до ґрунтовного і комплексного вивчення життєдіяльності видатного українського вченого і громадсько-політичного діяча, яке розпочинається з повномасштабним введенням до наукового обігу повного масиву архівної спадщини В. Липинського. Слід зазначити, що його архів є одним з найбільших особистих архівів, створених українцями в еміграції. У 1929–1931 рр. цю колекцію придбав митрополит А. Шептицький з метою передачі її після смерті В. Липинського на збереження до Національного музею у Львові⁸. Як відомо, архівна колекція В. Липинського включає листи до нього від близько 250 адресатів, а також чернетки і копії його відповідей більшості з респондентів. Надзвичайну цінність становлять його неопубліковані праці, щоденники, листування, записки, нотатки до спогадів, матеріали українського посольства у Відні. За ініціативи першого президента Східноєвропейського дослідного інституту ім. В.К. Липинського (СЄДІ) Є. Зиблікевича архів В. Липинського, який нині зберігається в Українському католицькому університеті у Римі, було замікрофільмовано. Це стало основою для вивчення як всіх напрямків творчої спадщини, так і життєвого шляху В. Липинського. Історію з копіюванням цієї архівної колекції описали у своїх працях Є. Зиблікевич, І. Коровицький та Р. Залуцький, вона також знайшла своє висвітлення у мо-

Архів. — Т. 1.— С. 83–118; *Передерій І.* В'ячеслав Липинський етнічний поляк, політичний українець. — Полтава, 2012; *Gancarz B.* «My, szlashta ukraińska...» Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego 1882–1914. — Kraków, 2006.

⁷ В'ячеслав Липинський та його доба (Упорядн. Т. Осташко і Ю. Терещенко). — Кн. 1–2. — К., 2010; кн. 3. — К., 2013.

⁸ Докладніше див.: В'ячеслав Липинський та його доба (Упорядн. Т. Осташко і Ю. Терещенко). — Кн. 2.

нографіях М. Палієнко⁹. Залучення нових документів і матеріалів з архіву В. Липинського дозволяє по-новому інтерпретувати, а також суттєво розширити дослідження його життєпису.

Метою статті є спроба на основі нових документальних джерел і матеріалів висвітлити маловідомий період життя і діяльності В. Липинського у 1914–1918 рр., розкрити його роль у пошуках шляхів державного відродження України в цей період.

Про діяльність В'ячеслава Казимировича Липинського в період Першої світової війни відомо з нечисленних згадок у його автобіографії і листуванні, які були покладені в основу нарисів про нього, написаних сучасниками. Отже, цю подію В. Липинський зустрів у лавах російської армії. У своїй автобіографії він писав: «В день вибуху світової війни, як резервний офіцер був покликаний до 4-го драгунського Новотроїцького-Скатеринославського полку, в рядах якого відбув східно-прусську кампанію в складі II російської армії генерала Самсонова»¹⁰. У коментарі до статті генерала П. Залеського, вміщеному у «Хліборобській Україні», В. Липинський називає дату свого призову до війська — 25 липня 1914 р. і там же пише, що саме генерал П. Залеський був його полковим командиром¹¹. Перелік бойових дій, доданий до його послужного списку, засвідчує, що В. Липинський зі своїм полком протягом серпня–вересня 1914 р. брав участь у 6 військових операціях, у т. ч. кінних атаках¹².

⁹ Eugene Zyblikewycz. The Odyssey of V. Lypyn's'kyj's Archives // The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyn's'kyj // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — Vol. IX, N. 34. — P. 129–133; Iwan Korowyt'sky. The Archives of V. Lypyn's'kyj // Op. cit. — P. 134–139; Залуцький Р. Вказ. праця; Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). — К., 2008; її ж. Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні. — К., 2012.

¹⁰ В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 2. — С. 461.

¹¹ Липинський В. З приводу статті генерала Залеського / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. - Відень, 1924–1925. — Кн. 5. — 36. XI—X. — С. 279.

¹² В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 2. — С. 608.

Певні подробиці, очевидно, за розповідями самого В. Липинського наводить у своїй повісті Сава Криlach (Л. Сідлецький). Таким способом маємо можливість дізнатися, що В'ячеслав Казимирович був «у передовій кінній розвідці свого полку і тільки єдиний раз був під обстрілом»¹³. Цікаві подробиці письменник наводить і про початок наступу армії Самсонова по території Східної Пруссії. Не зустрівши ніякого спротиву з боку німецької армії, російські війська «наївно й необережно далися затягти себе глибоко в чужу територію... поміж мазурськими озерами, де, як відомо, й була класично розгромлена армія Самсонова». Полк В. Липинського йшов в авангарді, а він зі своїми товаришами чергував у передовій розвідці. У великому мазурському селі В. Липинський поділив свій підрозділ на три частини для детального обстеження об'єкту розвідки. Він з бійцем рушив у глибину села, дві групи обстежували його околиці. В. Липинський наказав усім зійтися на другому кінці селища. Як виявилось, вони потрапили у пастку, оскільки село було першим об'єктом, де розташовувалося німецьке військо. У цьому бою з його відділу, який налічував 7 бійців, живими залишилися лише він та 2 його товаришів. Вістун, з яким В. Липинський тікав під час зіткнення з німцями, загинув на його очах¹⁴. За подробицями цієї оперативної розвідки, описаної Савою Криlachем зі слів В. Липинського, дізнаємося, що він, перепливаючи у брід річку, тікаючи від ворога, дістав недугу, яка фатально вплинула на його здоров'я¹⁵.

Офіційна версія описана В. Липинським у його автобіографії та листах. Як пише один з біографів В. Липинського — М. Козак, залічена у 1908 р. «недуга відізвалася на Мазурських Озерах»¹⁶. «Плеврит мій був вповнівилічений в Закопанім, — згадував

¹³ *Сава Криlach*. Вячеслав Липинський у Полтаві у 1916 році // Новий час. — Львів. — 1939. — Ч. 105.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само. — Ч. 107.

¹⁶ *Козак М.* З життя і діяльності Вячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 1. — С. 337.

Тетяна Осташко

В. Липинський у листі до свого близького приятеля Р. Метика. — Перед війною я був зовсім здоровий». «Моя недуга почалася знов вибухом крові, якого я дістав в мазурських озерах, служачим в 4 драгунськiм полку в армії ген[ерала] Самсонова (по битві під Танненбергом, де противником нашим був тоді ген[ерал] Гінденбург)», — зазначає він далі¹⁷.

Згідно послужного списку, 15 листопада 1914 р. В. Липинський за станом здоров'я був переведений у підпорядкування Київської військової округи, а 26 листопада — призначений до кінних резервів як командир 4-ого відділення. Спочатку В. Липинський служив у Дубно (до кінця травня 1915 р.), згодом — в Острозі, а з 9 липня 1915 р. був переведений до Полтави. 2 вересня 1915 р. відповідно до наказу по арміях Південно-Західного фронту № 1261 В. Липинського нагороджено орденом Св. Станіслава 3-ого ступеня, а невдовзі відповідно до наказу № 811 по Київській військовій окрузі він отримав подяку «за відмінний стан» підпорядкованого йому кавалерійського відділу¹⁸.

Деякі факти з полтавського періоду життя В. Липинського висвітлили у своїх споминах його сучасники відомі українські громадсько-політичні та культурні діячі В. Андрієвський, Л. Сидлецький, С. Шемет та В. Щербаківський¹⁹ і згадана вище дослідниця життєвого шляху В. Липинського — І. Передерій²⁰.

Невідомі епізоди перебування В. Липинського у Полтаві, розкрито у фрагменті з повісті Сави Крилача «Перші вогні в Полтаві». Як вже зазначалося, уривок цього твору у 1939 р.

¹⁷ В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 2. — С. 295.

¹⁸ Загуріцький меморіальний музей В. Липинського, відділ Волинського краєзнавчого музею.

¹⁹ Андрієвський В. Три громади. Спогади з 1885–1917 рр. — Т. 1. — Львів, 1931; Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. — Ч. II. — Берлін, 1921; Сава Крилач. Вячеслав Липинський у Полтаві у 1916 році // Новий час. — Львів. — 1939— Ч. 106–115; Щербаківський В. Мемуари // Пам'ятки України: історія та культура. — 2007. — Ч. 4. — С. 22–190; Шемет С. В. К. Липинський при громадській роботі // В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 1. — С. 258–273.

²⁰ Передерій І. Вказ. праця.

був опублікований у газеті «Новий час». Герой твору Богдан Зеленський, який був знайомий з В. Липинським ще у довоєнний час, зустрічається з ним у Полтаві у 1916 р. Його очима маємо змогу подивитися на військовий побут В. Липинського у цей період. За словами письменника, останній мав «струнку лицарську поставу, якій особливо пасував кіннотний однострій з білими сукняними випушками та погонами». У В. Липинського «не було робленої військової бравури, що так часта в людей, коли вони випадково стали вояками». Сава Крилач стверджує у своєму творі, що у В. Липинського «все вказувало на давню, в поколіннях вироблену вдачу культурного кіннотника-лицаря, що не випускає на себе Марса, не випинає грудей, ані виконує ніяких умисних рухів, щоб свою військовість підкреслити». «Спокійне, зрівноважене, скромне, повне натуральної гідности та звичайности поведження робило вражіння, що в цій людині скупчена велика скількість стабільної енергії й потенції, що вона не зблідне перед небезпекою й не буде нахвалитись, але в слухний час, коли визнає, що треба вдарити — вдарить міцно й влучно», — таким бачив герой повісті Сави Крилача В'ячеслава Липинського²¹.

Очевидно, що особисті оповідання В. Липинського Л. Сідлецькому (Саві Крилачу) про військову службу, останнім були покладені в основу викладу про полтавський період. Автор повісті наводить слова розповіді В. Липинського: «Я тут виконую обов'язки коменданта IV-го відділу кінського запасу. Маю під собою триста вояків і різні кількості коней, від двохсот і до тисячі. Моє завдання — доповнення кінсьми мого полку на фронті в міру потреби»²². У цьому зв'язку нам видається лише припущенням твердження І. Передерій, що у складі кавалерійського підрозділу, яким командував прапорщик В. Липинський у Полтаві, нараховувалося 152 вояків резерву, а під розпорядженням близько 2-х сотень коней²³. Очевидно, що дослідниця

²¹ *Сава Крилач*. Вячеслав Липинський у Полтаві у 1916 році. — Ч. 108.

²² Там само. — Ч. 110.

²³ *Передерій І.* Вказ. праця. — С. 259.

зробила такий висновок (загалом для її дослідження це вже набуло системного характеру), на підставі самотнього документу, без його належного аналізу. У цьому випадку більш ймовірним є дані, наведені у повісті Л. Сідлецького, хоча б з тієї причини, що військовий підрозділ, перебуваючи у резерві армії, у функції якого входило поповнення регулярних частин на фронті, не міг мати фіксованої кількості вояків, а тим більше кіннотний підрозділ не міг мати фіксованої кількості коней. Адже його безпосереднім завданням було доповнення збройних формувань, які несли втрати під час бойових дій.

Місцем квартирування IV-го відділення був цегляний завод Божка, що знаходився на вулиці Зіньківській у полтавському передмісті Павленки. В. Липинський мешкав у самому центрі Полтави — в будинку по вулиці Олександрівській, 44²⁴. Всі ці подробиці з детальним описом місця розташування військового підрозділу, яким командував В. Липинський, його службовими повноваженням описав у своїй повісті Сава Крилач. На нашу думку, викликає інтерес розповідь про ставлення вояків до свого командира. Письменник підкреслює, що попри російські команди у війську, В. Липинський розмовляв з вояками українською²⁵. За заведеним ним порядком, вони не переривали праці з його наближенням і, коли командир звертався до когось з них, то «з кожного обличчя було видно, що питаючий не викликає в своїх підвладних ні почуття страху, ні невпевненості», а навпаки «світилося вдоволення, що саме з ними начальник говорить та ними інтересується»²⁶. Герой повісті Сава Крилач підкреслює, що В. Липинський зумів у своїй резервній частині організувати рідкісний навіть для зацілля порядок, «спокійну гармонію» і чистоту. При цьому, В. Липинський зазначав, що це не його заслуга, а «більше заслуга прекрасних жовнірів та підстаршин, що ними я маю радість орудувати». Наведені далі слова

²⁴ Сава Крилач. Вячеслав Липинський у Полтаві у 1916 році // Новий час. — Львів. — 1939. — Ч. 107.

²⁵ Там само. — Ч. 113.

²⁶ Там само.

В. Липинського: «Я справді не знаходжу слів достойної похвали для особливої пильності й охочої відданості цих наших сірих, простих, чесних хліборобів, з яких виключно складається вся моя частина»²⁷, — наголошував він.

Слід звернути увагу, що В. Липинський, як стверджує у своїй повісті Сава Криlach, знав своїх вояків не лише за прізвищем, але й обставинами їх родинного життя, особистими зацікавленнями, боронив їх від висилки на фронт, розуміючи, що війна для більшості з них «чужа справа». В. Липинський констатував наявність у солдатів-українців «свідомості абсолютної расової окремішності від анархічних, неохайних фізично й морально, необов'язкових москалів, почуття вищості своєї хліборобської раси й культури в них дуже сильне»²⁸. Це почуття, на думку В. Липинського, було «непомірно цінніше від сентиментально-зарозумілих псевдо-патріотичних декламацій» т. зв. «свідомих українців», яких культивувала українська демократія. У «слухний час», на його переконання, ця свідомість «поставить цих людей на беззастережно чесну, вірну й конструктивну службу своїй Батьківщині та своїй Державі»²⁹.

В. Липинський вибрав неординарний спосіб пропаганди української справи серед своїх підлеглих. Він всіляко уникав нелегальної агітації українського слова у своєму підрозділі, не прагнув здобути легкий авторитет, зійшовши з вояками на відносини «за пані брата». Як офіцер В. Липинський спілкувався з ними «по казньонному» зумисно російською мовою, але водночас виявляв шанобливе ставлення до української мови, спілкуючись з ними українською у приватній обстановці та в їх присутності зі своїми знайомими. Тим самим він демонстрував, що українська є його рідною мовою і є не лише «мужичою», а й «панською». В такий спосіб В. Липинський формував у своїх

²⁷ *Сава Криlach*. Вячеслав Липинський у Полтаві у 1916 році // Новий час. — Львів. — 1939. — Ч. 113.

²⁸ Там само. — Ч. 14.

²⁹ Там само.

підлеглих вояків «почуття поваги, що веде до справжнього, не намовленого, а органічного укохання свого рідного»³⁰.

У Полтаві В'ячеслав Липинський — командир 4 відділення прапорщик Полтавського кінного запасного полку зустрів Лютневу революцію. Він бере «участь в творенні українських кавалерійських військових частин та політично організує з місцевими дідами консервативні хліборобські елементи на Полтавщині», — зазначає один з перших біографів діяча М. Козак³¹.

Як відомо, одразу після падіння самодержавства в Росії на всьому просторі колишньої імперії розпочалося виділення вояків-українців в окремі формування, організація українських військових комітетів, військових клубів, рад та інших організацій, які беззастережно підтримали Українську Центральну раду. Масова українізація армії стала складовою українського національно-визвольного руху, важливим інструментом тиску на Тимчасовий уряд у боротьбі за національне самовизначення українського народу.

Однією з таких установ стала Полтавська українська військова громада (ПУВГ), заснована національно-патріотичними вояками та молодшими офіцерами на установчих зборах 2 червня 1917 р., які пройшли під головуванням В. Липинського³². За свідченням сучасників (В. Андрієвського і С. Шемета), його було обрано товаришем голови цього товариств, яке нараховувало близько 40–50 членів³³. Збори громади 2 червня 1917 р. заявили про підпорядкування ПУВГ Українському генеральному військовому комітету, делегували туди своїх представників і ухвалили направити делегатів до Києва на II Все-

³⁰ Сава Криlach. Вячеслав Липинський у Полтаві у 1916 році // Новий час. — Львів. — 1939. — Чч. 13–14.

³¹ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 1. — С. 337.

³² Український національно-визвольний рух, березень — листопад 1917 року: Документи і матеріали. — К., 2003. — С. 375–376.

³³ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. — Ч. II. — С. 19, 26; Шемет С. Вказ. праця. — С. 260.

український військовий з'їзд, попри його заборону Тимчасовим урядом та обговорити у частинах кандидатури на виборах до міської думи³⁴.

С. Шемет, який у червні 1917 р. вперше зустрівся і тісно зійшовся з В. Липинським, у своєму нарисі про нього писав, що останній «користався великим авторитетом» у військовій громаді. Проте, на його думку, «загал членів мабуть мало розумів духовну цінність свого голови (С. Шемет помилково називає В. Липинського очільником громади. — *Авт.*), але кілька народних учителів і фершалів», що входили до складу ПУВГ, «були під сильним впливом Липинського»³⁵. Можна припустити, що В. Липинський був фактичним очільником ПУВГ, оскільки він не вважав можливим, щоб на чолі української інституції «стояв католик». Тому громаду формально очолював солдат Ю. Панченко³⁶.

Праця В. Липинського «Листи до братів-хліборобів» засвідчує, що він був делегатом I Всеукраїнського військового з'їзду, який відбувся 6–8 травня 1917 р. у Києві. Його враження були суперечливими. «Перед самим відкриттям 1-го Всеукраїнського Військового З'їзду — основи Української Армії — коли вже всі численні учасники були в залі і з напруженням ждали прибуття ініціаторів, — згадує він, — раптом на естраду вискочив «хтось у сірому», розуміється інтелігент-офіцер, і став несамовитим голосом плюгавити нашу минувшину, а особливо ляяти Гетьманів, що тільки, мовляв, з народу кров ссали і його в неволю продавали». Складалося враження, як часом буває на великому селянському святі, коли «хтось підвипивши скаже якусь дурницю». Під час промови цього оратора, зауважує В. Липинський, «починали в очах деяких солдат появлятися злі вогники». Із сарказмом і гіркотою він передає блюзнірську атмосферу цього зібрання: «“А де вони єти саміє, що отих гетьманів хотять?!” — чулося виразно в цих поглядах, звернених жєстами

³⁴ Вістник Полтавського губернського громадського комітету. — 1917. — 2 червня.

³⁵ Шемет С. Вказ. праця. — С. 260.

³⁶ Передерій І. Вказ. праця. — С. 264.

оратора на нас, групу українських самостійників, що зібралась була в однім куті». «Для нас ця “передмова” до зїзду майбутніх ідейних провідників української армії, була гіркою, болючою образою». — підсумовує В. Липинський³⁷.

Безглуздість ситуації посилилась від появи козаків у президії зїзду із прапорами і портретами українських гетьманів. «Тих же самих тільки що облаяних та оплюгавлених Гетьманів! Мало того. На ці гетьманські портрети вони, ці козаки, вмерти за “федеративну Україну” клянуться...», – зазначає В. Липинський. Він наголошує, що саме у цей момент відчув як почуття законности, почуття чесности й моралі вояків було тяжко ображене. Своєю позбавленою будь-якого сенсу демагогією демократичний «оратор» зрадив тих козаків, які зголошувалися в українські полки, що носили імена гетьманів Сагайдачного, Полуботка, Петра Дорошенка, Богдана Хмельницького³⁸. І цей казус як найкраще, на думку В. Липинського продемонстрував «національну пустопорожність» тогочасних провідників від Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) і Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), які «власне духове каліцтво, свою невіру й погорду до ідеї власної державности, вважали вродженим каліцтвом цілого українського народу, який на їх думку їхню ідею нації тільки як “земельку” та зненависть до “панів” міг зрозуміти й прийняти...»³⁹

Водночас В. Липинський звинувачує і себе та своїх однопідумців — «самостійників-гетьманців», — які, за його словами, «не чекаючи, з вільним козацтвом, зі зброєю в руках, в оборону традиції національної, чести національної й своєї власної чести не стали...»⁴⁰. Лише підпоручик Олександр Сахно-Устимович, який стояв поряд з В. Липинським публічно висловив своє

³⁷ Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. — К.—Філадельфія, 1995. — С. 12–13.

³⁸ Там само. — С. 13.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

обурення⁴¹. З О. Сахно-Устимовичем, який належав до давнього шляхетського роду з Полтавщини, В. Липинський познайомився під час перебування у Полтаві у 1917 р., де той був організатором Вільного козацтва⁴². Відомо також, що О. Сахно-Устимович був тов. голови наради вояків-українців Київського гарнізону, на основі якої було створено Український військовий клуб ім. П. Полуботка⁴³. 3 червня 1917 р. від підписав телеграму від делегатів I Українського військового з'їзду 4-ї армії до міністра-голови Тимчасового уряду князя Г. Львова і військового міністра О. Керенського. Вона містила звернення до уряду Росії «негайно спеціальним актом визнати (необхідність) національно-територіальної автономії України, ввести у склад Тимчасового уряду особливого міністра по справах України»⁴⁴. Як один з організаторів Вільного козацтва на Полтавщині О. Сахно-Устимович був близьким до П. Скоропадського і разом із іншими організаторами Українського військового клубу ім. П. Полуботка полковником О. Глинським та підполковником Бенецьким брав участь у гетьманському перевороті 29 квітня 1918 р.⁴⁵, і невдовзі отримав посаду старшого осавула гетьмана. Не виключено, що саме ці особи були у тій нечисленній групі, яка представляла самостійників на I Всеукраїнському військовому з'їзді у Києві 6–8 травня 1917 р.

Досі маловивченим питанням залишається тема зв'язків В. Липинського з М. Міхновським. Але вище наведені факти підтверджують їх контакти. Тим більше, що до групи засновників Українського військового клубу ім. П. Полуботка належав М. Міхновський. На користь цього говорить і лист М. Міхнов-

⁴¹ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. — К.—Філадельфія, 1995. — С. 13.

⁴² *Дорошенко Д.* Історія України, 1917–1923 рр. — К., 2002. — Т. 2. — С. 22.

⁴³ *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). — К., 2007. — С. 389.

⁴⁴ Український національно-визвольний рух, березень — листопад 1917 року: Документи і матеріали. — С. 376.

⁴⁵ *Тинченко Я.* Вказ. праця. — С. 107.

ського до В. Липинського від 3 червня 1918 р., який засвідчує досить тісні стосунки між діячами. «У вечері сьогодні коло 6 години я матиму одну балачку — зміст якої повинно бути обмірковано нами в купі..., — писав М. Міхновський. — Через те, конче, хочу Вас бачити, мушу бачити...». При цьому він зазначав, що надає «особливу увагу» думці В. Липинського «з багатьох причин»⁴⁶.

Повертаючись до подій пов'язаних з присутністю В. Липинського на I Всеукраїнському військовому з'їзді, варто згадати його реакцію на дії лідерів Центральної ради, насамперед провідника УСДРП В. Винниченка. Він зокрема наголошував, що їх політична сила виступає за те, аби «всіх українців-солдатів освідомити, згуртувати, організувати ті частини всеросійської армії, які складаються з українців, виділити їх в окрему групу, а групу ту конструювати так, щоб це було українське народне військо». В. Винниченко акцентував, що «українська демократія повинна в сей час добре пильнувати — українського мілітаризму не було і не повинно бути й далі»⁴⁷.

Подібна позиція не могла знайти підтримки у військових з чіткою національно-державницькою орієнтацією, до яких у той час належав і В. Липинський. Поряд із створенням українських військових формувань за національним принципом (I Український козацький полк ім. Б. Хмельницького, II Український полк ім. П. Полуботка та ін.) вояки і офіцери прагнули перепідпорядкувати свої частини Українській Центральній раді. На думку ініціаторів цього процесу (М. Міхновського, В. Євтимовича, В. Отамановського), українізація армії мала, зокрема, сприяти зміцненню фронту та піднесенню бойового духу. Однак значна частина українських соціалістів, заперечуючи необхідність регулярної армії, була переконана, що у соціалістичному суспільстві, яке вона сподівалась побудувати разом з російською т. зв. революційною демократією, цілком вистачить мілі-

⁴⁶ Архів Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. К. Липинського (далі — Архів ССДІ). — I–5–8.

⁴⁷ Робітнича газета (Київ). — 1917. — 12 квітня.

ції. В результаті було занехаяно ентузіастичне прагнення мільйонів вояків-українців до творення власного національного війська, змарновано величезний енергетичний потенціал народу і в час московсько-більшовицької навали, окрім кількох тисяч вірних Центральній раді вояків, не було кому захищати проголошену нею Українську Народну Республіку.

Розчарування В. Липинського у новій владі були пов'язані з невдалою спробою українізувати військову частину під його командою. У «Листах до братів-хліборобів» він зізнається, що на початку революції, «як офіцер бувшої російської кінноти, мав під своєю командою більше сотні щиро... відданих людей...». «Національний рух захопив розуміється й мій відділ, що складався майже виключно з саміх Українців, — наголошує він. — В Полтаві, де ми тоді стояли, вишито нам чудовий синьо-жовтий Штандарт, на якому було написано: “В своїй хаті своя сила і правда і воля”»⁴⁸.

В. Липинський та його вояки щиро прагнули служити новій українській владі. Він згадує, що «по нараді зі своїми солдатами й по нашій однодушній постанові поїхав я до Києва, до нашого Генерального Секретаря по справам військовим з проханням затвердити нашу частину, дати їй ім'я й дозволити мені формувати більший український кінний відділ». Але після того як В. Липинський виконав усі формальності, продемонстрував посвідчення, що він «дійсно Українець», якого від нього у Генеральному Секретаріаті вимагали, «дозволу не одержав» і «відділу свого не сформував», хоча такі дозволи видавалися, за його словами, тисячами. В. Липинський зізнається, що не зміг він тоді «бути несолідарним, недисциплінованим супроти “своїх”, “Українців”»⁴⁹.

За його словами, Центральна рада виявляла повне ігнорування т. зв. нетрудових елементів. Для «тодішніх провідників нації», пояснює цю негацію В. Липинський, він залишався «па-

⁴⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — С. 10.

⁴⁹ Там само. — С. 11.

ном», «поміщиком», який «не виголошував демагогічних промов і не записався у партію есерів»⁵⁰. Ігнорування Центральною радою т. зв. цензових елементів суспільства завадила їй зрештою використати творчий потенціал нації у всіх сферах державного будівництва, в тому числі і у військовій справі.

Позиція В. Липинського не просто викликала нерозуміння численних українських громадсько-політичних діячів соціалістичного спрямування, а сприймалася як «політичне божевілля». В листі до В. Гнатюка вже в еміграції він згадував, що його називали «вар'ятом», коли «нашій інтелігенції я говорив про українську державність»⁵¹. В. Липинський з гіркотою зізнається, що українські провідники у 1917 р. попри те, що він був «найсвідоміший Українець» і тільки хотів «виконати свій звичайний національний обов'язок» його сприймали як «людину в високій мірі національно й політично непевну». А причина полягала саме в тому, що по своїм переконанням він був відомий як «давній український самостійник»⁵².

У першій частині своїх «Листах до братів-хліборобів» В. Липинський звертається до історії Української Центральної ради та оцінки діяльності її лідерів, причому не просто як історик чи сторонній спостерігач, а як безпосередній учасник подій. Він аналізує причини її поразки і, зокрема, підкреслює, що «весь перший період Центральної ради у внутрішній політиці пройшов [...] під гаслом боротьби з самостійниками взагалі і з самостійниками несоціалістами зокрема»⁵³. Він закидає тогочасним лідерам брак тверезого погляду на необхідність розбудови національної регулярної армії, який поєднувався у них з автономістсько-федералістичною загальнополітичною позицією. Звідси — орієнтація на так званий «спільний революційний фронт з російською демократією» і поборювання самостійниць-

⁵⁰ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — С. 10.

⁵¹ Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії: Архів. Листування. — Т. 1. — С. 312.

⁵² Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — С.11.

⁵³ Там само.

ких течій усередині українського руху, зокрема — серед військовиків⁵⁴.

Однодумець В. Липинського — відомий громадсько-політичний і державний діяч, історик Д. Дорошенко, в свою чергу, в зв'язку з цим наголошував, що вони з В. Липинським вважали, що варто «зректися того вузького погляду, що монополія називатися українцем належить тільки маленькій кучці вибраних і що українцем є лише той, хто належав до якоїсь партійної групи, тим часом, як люди, що цілий свій вік прожили на Україні й працювали задля неї (...), носять в душі заповіді Шевченка — то “неукраїнці”; що давно пора поглянути на українське життя не з якоїсь сектярської точки погляду, а з широкого державного штандпункту...»⁵⁵.

На революційній хвилі помірковані національно налаштовані діячі фактично залишалися за лаштунками державотворчого процесу. Не демократи, а тим більше не соціалісти, які не кричали голосно про свою революційність, були відсторонені від національного руху, керованого Центральною Радою. «З моментом революції всі свідомі українці проголосили себе соціалістами, а ті, що мали відвагу до соціалістів себе не зарахувати, ті залишились поза політичним життям», — писав у своїй праці про В. Липинського Д. Дорошенко. — Українського патріота і несоціаліста ніби й помислити було не можна...»⁵⁶. Попри це В. Липинський не залишився на узбіччі політичного процесу. Він прилучився до створення Української демократично-хліборобської партії і став автором її програмного документу.

У статті «Дорогі друзі», згадуючи цей період В. Липинський писав: «В перших часах революції ми — віддаючи “дань духови часу” — на превеликий жаль прийняли були, як пригадуєте собі, після довгих дискусій над пропозиціями мною рукописним

⁵⁴ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — С.5.

⁵⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914—1920). — Мюнхен, 1969. — С. 332.

⁵⁶ Забаревський М. В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу // В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 1. — С. 393.

проектом програми нашої партії, на підставі компромісу — “республіканську форму правління з Президентом на чолі”, і тому в такій формі зредагований був остаточно відповідний пункт в цім проекті, надрукованім пізніше, з поробленими в ньому, після наших тодішніх резолюцій, змінами» Розвиваючи далі цю тезу, він пояснював, що жалкує з цього приводу тому, що замість них — «одиноких тоді в дійсности переконаних та свідомих гетьманців» — повстала стихійно у 1918 р. Українська Держава П. Скоропадського, «котра удержатись власне через свою стихійність не змогла»⁵⁷.

Як відомо, В. Липинський радо прийняв запрошення взяти на себе обов'язки посла Української Держави в Австро-Угорщині. Обізнаність В. Липинського з польською проблемою, його авторитет у впливових галицьких колах і серед українців державницької орієнтації говорили про те, що він є найбільш вдалою кандидатурою на цю важливу дипломатичну посаду. Його офіційне призначення відбулося 21 червня 1918 р. постановою Ради Міністрів про тимчасові дипломатичні представництва⁵⁸. За службовими обов'язками, які покладалися на голову дипломатичного представництва 1-го рангу В. Липинський мав особисто формувати склад свого посольства. В. Липинський запросив на посади у посольстві осіб, які мали високий освітній рівень, певний досвід та національні переконання. Згідно зі штатним розкладом, окрім голови репрезентації до її складу мало бути призначено ще 10 працівників, а також військовий агент⁵⁹. Комплектування штатів В. Липинський розпочав одразу після затвердження його кандидатури на посаді і вже 17 липня ним були призначені Олександр Семенів (драгоманом), Віктор Павелко і Володимир Залізняк (молодшими урядовцями), 21 червня — дідич з Пінщини Станіслав Ванькович і Борис Трохи-

⁵⁷ Липинський В. Дорогі друзі // В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 1. — С. 28.

⁵⁸ Державний вістник. — 1918. — № 20. — 5 липня. — С. 1.

⁵⁹ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 2.

мович (старшими урядовцями канцелярії), а також Олена Суділовська (друкаркою)⁶⁰. Місце старшого радника посольства обійняв князь Іван Токаржевський-Карашевич, який згодом вдало продовжив дипломатичну діяльність як посол УНР в Туреччині; миргородський маршалок Володимир Полетика був призначений старшим секретарем; відомий меценат і видавець тижневика «Сніп» Михайло Біленький — секретарем; відомий діяч Союзу визволення України Андрій Жук — відповідальним у справах українців-репатріантів і військовополонених. Загалом українське посольство у Відні було чи не найбільшим за своїм складом⁶¹.

Підбір В. Липинським співробітників до посольства не був випадковим. Він прагнув насамперед притягнути до участі у національному державотворчому процесі представників шляхетської верстви, залучивши їх до роботи у своєму дипломатичному представництві. Зокрема, Д. Дорошенко у своєму листі до М. Чубатого наголошував, що «...Пан Токаржевський — поміщик з російського Поділля, до весни 1918 р. він виступав як “rolak kresowy”, але весною 1918 р. під впливом, гадаю, пок[і]йного] Липинського, станув на українську державну службу»⁶². Д. Дорошенко далі підкреслював, що Я. Токаржевський-Карашевич хоча і був «ревним римо-католиком, відданим своїй релігії, але в той же час усім серцем прилучився до українства», вірно працюючи для української національної справи. Вищезазначений лист віднайшов в Українському музей-архів в Стемфорді (США) Г. Курас — дослідник життя і діяльності Я. Токаржевського-Карашевича. Він же звернув увагу на той факт, що В. Липинський був з ним знайомий ще з часів навчання у Житомирській гімназії.

⁶⁰ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 19–20.

⁶¹ Там само. — Ф. 3198. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 6.

⁶² Курас Г. Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський-Карашевич) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. — Острог, 2007. — Вип. 9. — С. 185.

В. Липинський був шкільним товаришем Я. Токаржевського, про що останній пише у своїх споминах, а також і те, як він разом із Д. Дорошенком намовляли обійняти посаду радника у посольстві в Австрії. Зокрема, Я. Токаржевський згадує, що він «пручався» скільки міг, «покликувався на непідготовленість», на те, що «політика, а тим більше дипломатія» для нього «чужі, але нічого не допомогло»⁶³. В. Липинський спільно з Д. Дорошенком таки вмовили його поїхати до Відня у статусі радника посольства.

Професійні якості і знання мови були для В. Липинського визначальними під час прийняття рішення про розподіл функцій в очолюваному ним дипломатичному представництві. Зокрема, 10 серпня 1918 р. у зв'язку з оптимізацією видачі в Україні паспортів для австрійських і німецьких громадян, а також покращенням зв'язку між посольством і МЗС він просив Д. Дорошенка призначити у його розпорядження дипломатичного гінця Михайла Шереметівського (він же згодом виконувати обов'язки секретаря міністерства часів Директорії), а також Михайла Савур-Ципріяновича, який добре знав німецьку мову, провівши тривалий час як військовополонений а австрійському таборі⁶⁴. Останній 10 серпня 1918 р. одержав посаду дипломатичного гінця, а 14 жовтня 1918 р. за клопотанням В. Липинського був переведений на посаду старшого урядовця посольства⁶⁵. 30 липня 1918 р. В. Липинський підписав наказ про призначення свого давнього товариша Вадима Щербаківського позаштатним аташе посольства у Відні у справах народної освіти⁶⁶. Напередодні призначення аташе посольства (без утримання) одержав також білоруський шляхтич Адольф-Олександр Марцинчик⁶⁷. Зрештою, В. Липинському вдалося зробити одну з найкращих українських

⁶³ Токаржевський-Карашевич І. Дмитро Дорошенко (Зустріч, знайомство, приятель!) // Український літопис. — Аугсбург, 1953. — Ч. 1. — С. 133.

⁶⁴ Архів ССДІ. — І-5-21.

⁶⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 50, 67.

⁶⁶ Там само. — Арк. 43.

⁶⁷ Там само. — Арк. 41.

репрезентацій за кордоном, запросивши до місії, за словами сучасного українського історика Ю. Терещенка, людей «з високим освітнім та інтелектуальним цензом, представників дворянсько-шляхетських, землевласницьких верств суспільства, які відзначалися серйозними професійними дипломатичними здібностями»⁶⁸.

Важливо також відзначити, що В. Липинський дбав про високий рівень українського національного представництва в австрійській столиці. На користь цього говорить не лише залучення до посольства професійних кадрів з шляхетського середовища, а й текст ввірчої грамоти, підписаної власноручно гетьманом, якою австрійському імператору Карлу I репрезентовано самого амбасадора. «Після того як Україна ввійшла в круг суверенних держав і установлене мною Правительство було признане Правительством Вашої Імператорської Королівсько-Апостольської Величності, завданням моїм зробилося встановлення безпосередніх і тривких зносин дипломатичних з Австро-Угорською Монархією, — наголошувалося у ввірчій грамоті. — З цією метою рішив я надати Дідичному Шляхтичові Вячеславу Липинському ученому історикові, письменникові, скінчившому ц. к. Краківський та Женевський Університети, Дідичному Власникові маєтків Затурці на Волині та Чагари на Київщині, Дійсному Членові Українського Наукового Товариства у Києві і Українського Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, особливе почесне доручення бути надзвичайним посланником і Уповноваженим Міністром-Представником Української Держави при Вашій Величності»⁶⁹. Немає сумніву, що проект тексту ввірчої грамоти був підготовлений самим В. Липинським, про що свідчить не лише його стиль, але й термінологія.

Працівники дипломатичного представництва Української Держави у Відні зупинилися у готелі «Брістоль», де перебували

⁶⁸ *Терещенко Ю.* Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії. — К., 2008. — С. 32.

⁶⁹ Архів ССДІ.-І-1-3.

у продовж липня–жовтня 1918 р.⁷⁰ Як свідчить денник українського посольства, кожного дня відбувалися зустрічі з німецькими, австро-угорськими офіційними представниками, на яких обговорювалося питання ратифікації Берестейського миру, розширення торгівельно-економічних взаємин тощо. Так, 6 липня 1918 р. В. Липинський та І. Токаржевський були запрошені на вечерю, улаштовану Віденською торгівельною палатою, на якій були присутні австрійський міністр торгу і промисловості, віце-президент Відня п. Рідль, професор Іберсберген та чимало австрійських симпатиків України. Під час вечері, де В. Липинському «було дано перше місце», виконувався український гімн, лунали промови про перспективи розширення торгівельно-економічних зв'язків⁷¹. У деннику також позначені зустрічі голови української амбасаді з ерцгерцогом Фердинандом Габсбургом, віце-президентом австрійського парламенту, принцем Віндіш-Грецем, князем Фюрстенбергом, представниками цілого дипломатичного корпусу, акредитованого у Відні та багатьма іншими впливовими політиками і державними діячами⁷². Очевидно, що очільник амбасаді Української Держави у Відні вживав різноманітні дипломатичні заходи, аби довести урядовим чинникам Австро-Угорщини та закордонним репрезентантам у цій країні офіційний зміст зовнішньополітичного курсу України загалом, а також необхідності розв'язання нагальних питань — як то лінія кордону з Польщею тощо⁷³.

В. Липинський був уповноважений гетьманом провести обмін ратифікаційними грамотами від імені Української Держави з усіма країнами, які підписали Берестейський мирний договір. 15 липня 1918 р. він провів обмін ратифікаційними грамотами з уповноваженими Болгарії, 24 липня — Німеччини⁷⁴. 22 серпня радник посольства І. Токаржевський-Карашевич обміняв рати-

⁷⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 27 — Арк. 44.

⁷¹ Там само. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 23 зв.

⁷² Там само. — Арк. 23–50.

⁷³ Там само. — Ф. 3198. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 14.

⁷⁴ Там само. — Ф. 3198. — Оп. 2. — Спр. 21. — Арк. 39 зв.; 40 зв.–41.

фікаційну грамоту з Туреччиною⁷⁵.

Особливо важливою для України був обмін грамот з Німеччиною, яка відбувалася 24 липня о 16.00 в німецькій амбасаді у Відні, протокол обміну підписав В. Липинський, з німецької сторони — принц Вільгельм Стольберг-Вернігероде⁷⁶. Цю процедуру українське посольство відзначало урочистими прийняттями, на які запрошувалися закордонні дипломати, акредитовані в Австро-Угорщині, впливові політики та урядовці⁷⁷.

В архіві В. Липинського зберігся текст його промови, виголошений під час обміну ратифікаційними грамотами між Україною та Німеччиною 24 серпня 1918 р. Насамперед, він робив наголос на тому, що Берестейська угода, укладена між Почвірним союзом і Україною, назва якої, за словами В. Липинського, «навіть була вичеркнута з назв народів» — повернув його країні «давно утрачені права». Український амбасадор наголошував, що факт підписання угоди у Бересті-Литовському продемонстрував «краще од всяких голосних слів», чий меч зруйнував імперії — «тюрми народів» і проклав «для людскости нові шляхи», а рівно ж виявив противників цього миру — «хто хоче сі тюрми, в своїм власнім егоїстичнім інтересі, на шкоду вселюдського поступу, заховати».

В. Липинський у своїй промові наголосив, що, «Берестейський мир, котрий визволив Україну, се перша ластівка миру загального, котрий верне свободу всім пригніченим націям». Він також робив акцент на відродженні українсько-німецьких зв'язків, які були започатковані ще у ранньому середньовіччі. Він називає Берестейський мир «першою побідою справедливости, під впливом якої воскресли старі дружні відносини України з Германським народом». В. Липинський звертає увагу, що ці відносини активізувалися «од переговорів Гетьмана Хмельницького з Пруссією, як союзницею Швеції, од Гадяцького трактату Гетьмана Виговського, в котрім приймав участь і курфірст

⁷⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3198. — Оп. 2. — Спр. 21. — Арк. 59 зв.

⁷⁶ Там само. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 41.

⁷⁷ Там само. — Арк. 40, 41.

Брандербургський, од проектованого союзу курфїрста Фрїдрїха Вїльгельма з Гетьманом Дорошенком — тяглися з перервами через XVIII і XIX столїття». Водночас він згадує місію гр. В. Капніста до Берліну «з проханням визволити Україну з російського ярма, пляни генїального Бісмарка воскресити велике князівство (королівство — *Авт.*) Київське» і т. д.

Аналізуючи значення Берестейського миру для Європи, В. Липинський підкреслює, що він «прийшов ще в умовах загальної світової війни», яка «вимагаючи від народів напруження всіх сил, не дає змоги цим народам проявляти самі тільки приятельські почуття, самі тільки добрі сторони свого характеру, що твердість і жорстокість йдуть в парі з боротьбою за існування». Тому український посол закликав до взаєморозуміння, з огляду на те, що в українсько-німецьких відносинах доводилося демонструвати твердість позиції. «Ми, для котрих історія була найбільше мачухою, — зазначав В. Липинський, — цієї твердості наших теперішніх взаємних відносин не боїмося, бо віримо, що вона приведе в кінці до тісної дружби між нами і нам дасть повну політичну і національну незалежність, а Вам допоможе одержати так бажану і для нас Вашу побїду»⁷⁸.

На нашу думку, видається досить цікавим дипломатичний вираз пошани німецькому народові, продемонстрований українським амбасадором у своїй промові: «І коли Бог дасть, що при допомозі Вашій ми свою політичну і національну незалежність закрїпимо і коли під Вашим побїдним проводом збереться мировий конгрес, то тоді перед цілим світом ми голосно скажемо: Українська нація — нація найбільше пригнічена — завдячує свою волю, своє воскресеня Великій Нації Німецькій!»⁷⁹.

Восени 1918 р., коли все більш виразно деструктивною ставала діяльність Українського національного союзу на чолі з В. Винниченком, В. Липинський з Відня прагнув донести думку про загрозу незалежності України з наближенням кінця війни. У листі

⁷⁸ Архів ССДІ.–І–3–2.

⁷⁹ Там само.

від 3 жовтня 1918 р., яке він надсилає приватно через свого приятеля С. Підгорського до Є. Чикаленка, В. Липинський наголошує на небезпеці для держави підписання Австро-Угорщиною сепаратного миру з Антантою. На його думку, Україна у черговий раз не є підготовленою до цієї події. За його словами, за умов, коли Україну репрезентують дві сили, з одного боку — уряд, а з іншого боку — Національний союз, Антанта зробить вибір на користь «протиурядових протиукраїнських елементів» і виступить за «возсоединение» з Російською імперією⁸⁰. В. Липинський прагнув донести через Є. Чикаленка, який був однаково близький до українського соціалістичного табору та гетьманських сил, думку, що напередодні альянсу з Антантою, остання мусить «застати на Україні офіційне національне українське представництво і реорганізований цим представництвом уряд»⁸¹. В. Липинський пропонував негайно скликати «сейм (принаймні його сурогат у формі представництва партій і організацій) і створений діловий коаліційний кабінет з більшістю українською, але й з представниками росіян поляків (розуміється місцевих)». На його думку, «се спасе Гетьмана, як персоніфікацію Української Держави, се перетворить Національний Союз з репрезентації партійної (з котрою ніхто не буде числитися) на репрезентацію національну і, заприсягаючи до державної роботи росіян і поляків, се відбере від Антанти частину сил, на котрих могла б будуватись протиукраїнська політика»⁸². Як справжній європеєць і державний діяч В. Липинський прагнув підштовхнути українську демократію до компромісу з гетьманською владою, якій в той же час пропонував легітимізуватися через союз з національною інтелігенцією.

Далі у цьому листі до Є. Чикаленка В. Липинський пропонує цікавий варіант зміни зовнішньополітичного курсу. «Що до політики зовнішньої, то я думаю, нам треба шукати порозумін-

⁸⁰ В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 3. — К., 2013 — С. 562–563.

⁸¹ Там само. — С. 563.

⁸² Там само.

ня з Польщею», – наголошував він. Оскільки, за його словами, у Антанти Росія і Польща мають більше прихильників, чим Україна. З огляду на те, що «Росія всі свої впливи в Антанті буде вживати проти України», слід заручитися підтримкою Польщі, аби не допустити «російсько-польського порозуміння коштом України». Інакше — українська справа «буде тяжка». «Треба російсько-польський союз в Антанті розбити, відтягнувши Польщу на свою сторону, — підкреслював В. Липинський, — бо на притягнення на наш бік Росії мало [сподівання]»⁸³. На його думку, яку він прагнув через Є. Чикаленка донести до національної демократичної інтелігенції, якщо українці матимуть «1) Гетьмана, 2) діловий коаліційний кабінет, 3) національне офіційне представництво і серед Антанти згоду Польщі на нашу самостійність і її піддержку», то Антанта не зважиться пожертвувати Україною заради «єдиної і неделімої»⁸⁴.

Слід наголосити, що В. Липинський був далеким від наміру ідеалізувати політику гетьмана. Свою критичну позицію він сформулював вже на початку своїх «Листів до братів-хліборобів», які були завершені у квітні 1920 р.⁸⁵ Насамперед він звертає увагу на два періоди в діяльності гетьманської адміністрації: «українсько-державний хліборобський при кабінеті Лизогуба» й «російсько-федеративний протофісівський при кабінеті Гербеля». На думку В. Липинського, поступка Протофісу і проголошення федерації, хоч і були декларативним, а не практичним кроком, стали «політичною і національною катастрофою»⁸⁶. Далі він відзначає ще три суттєві помилки П. Скоропадського: 1) ставлення до розгону Української Центральної ради мало бути заманіфестованим П. Скоропадським у вигляді протесту, оскільки, попри все, УЦР була державною інституцією і «незапротестування»

⁸³ В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 3. — К., 2013 — С. 563.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. — С. 1.

⁸⁶ Там само. — С. 8.

проти її розгону німецьким військовим командуванням, а значить мовчазна солідарність з ним, на думку В. Липинського, «було з національного погляду (...) деструктивним явищем»; 2) заборона хліборобського з'їзду на самому початку утворення гетьманської держави, як зазначав учений, фактично відштовхнула частину національно-патріотичного сільського населення, вороже налаштованого до більшовицької інвазії; 3) найсерйознішою помилкою В. Липинський вважав «безсилість і пасивність» уряду супроти «каральних експедицій», організованих найбільш деструктивними силами і провокаторами, які дискредитували серед селянства ідею української державності. В той же час він наголошував, що за відмову допомогти гетьманському уряду боротися з цим розкладовим явищем, за «бойкотування своєї власної держави, українська демократія несе (...) перед історією одвічальність не менше, чим ті, що тоді на чолі української держави стояли»⁸⁷.

У листопаді 1918 р. В. Липинський звернувся особисто до гетьмана. Цей лист голови дипломатичного представництва Української Держави у Відні був привезений П. Скоропадському Іваном Калиновичем (галицьким громадсько-політичним діячем і видавцем), оминаючи дипломатичну пошту і гетьманське Міністерство закордонних справ. У своєму листі В. Липинський наголошує на необхідності терміново реагувати на події (цим власне і пояснювалося порушення ним службової дисципліни) і звертає увагу голови держави, що в Австро-Угорщині, де він репрезентує Україну, намітилося дві течії у процесі перебудови габсбурзької монархії. «Одна се творення на місці бувшої Австро-Угорської монархії цілого ряду національних держав, друга змагання до відбудування старої Австрії на інших федеративних началах», — наголошує він у своєму листі до гетьмана⁸⁸. На думку В. Липинського, українське ставлення до цих питань мало залежати від того, як «подиктують нам інте-

⁸⁷ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. — С. 8.

⁸⁸ Архів СЄДІ. — I-4-12.

реси тих держав, які нас визнають і з якими ми будемо в союзі». Він наголосив, що чекає відповіді від угорського, чеського і південно-словянського послів у Відні відповіді на своє питання, чи готові їх країни визнати український суверенітет. Його також турбувало питання Галичини. «Коли вона тепер буде прилучена до Польщі, — наголошував далі В. Липинський, — то цей споконвічний український край буде страчений для нас назавжди». Він наголошував, що Україна має шанс прилучити до себе Галичину, «використавши старі обіцянки зроблені Антантою в цьому напрямі Росії і використавши поміч Чехів, які сильно економічно зацікавлені в тому, щоб мати спільну границю з Україною»⁸⁹. В. Липинський звертав увагу на те, що інтереси України міг би у цьому питанні перед Антантою лобювати Т.-Г. Масарик, який мав великий авторитет серед альянтів. Тому через особисті контакти організував зустріч з Т.-Г. Масариком і у січні 1919 р. разом із урядовцями посольства В. Полетикою, А. Жуком, Б. Трохимовичем відвідав його у Празі⁹⁰.

Як бачимо, В. Липинський як вмілий дипломат прорахував варіант, коли за проголошення можливої майбутньої федерації Української Держави з найбільшовицькою Росією, український дипломатичний корпус зміг би добитися приєднання Галичини до Великої України, тиснучи на Антанту. В. Липинський одночасно засвідчував свою вірність українському гетьманові. «...Я пішов служити Вам, Ясновельможний Пане Гетьмане, глибоко віруючи, що Ви єсть той Гетьман, який поправить помилки своїх попередників і виведе Україну на шлях власного державного життя, — наголошував він у своєму листі до П. Скоропадського. — Віри цієї я не стратив і досі і тому віддаю себе до розпорядження Вашого, по скільки Вам, Ясновельможний Пане Гетьмане, моя поміч і моя служба потрібні»⁹¹.

Слід зазначити, що В. Липинський завжди був наполегливим

⁸⁹ Архів ССДІ. –І–4–12.

⁹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3581. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 5.

⁹¹ Архів ССДІ. –І–4–12.

у донесенні своєї думки. Попри те, що він фактично розв'язав питання про створення нових українських дипломатичних установ у новостворених державних утвореннях на теренах імперії Габсбургів 28 листопада 1918 р., він звертається до нового міністра закордонних справ Української Держави кабінету С. Гербеля — Г. Афанас'єва. Для українського амбасадора було важливо чи збережеться проваджуваний раніше курс на збереження його репрезентації, яка вже раніше одержала офіційні директиви увійти «в зносини з Правительствами Національних Держав при захованні у Відні об'єднуючого центру всієї нашої політики». Для нього було надзвичайно важливо при інформуванні нового міністра про ситуацію, яка склалася після завершення Першої світової війни, зробити наголос на національних пріоритетах, окреслити першочерговість перспектив, що відкривалися перед Україною у процесі реалізації сусідніми країнами своїх державних інтересів. В. Липинський був свідомий, що новий міністр може розформувати його посольство і утворити нові представництва у новостворених після розпаду Австро-Угорщини країнах. Тому він заявляє про готовність «приїхати до Києва для особистого доповіді»⁹².

Таким чином, протягом 1914–1918 рр. громадсько-політична та державна діяльність В. Липинського демонструє, що він не був відстороненим від життя теоретиком-ідеалістом, як його трактували і трактують донині деякі дослідники, а виявив себе як глибокий мислитель і водночас реальний політик-практик. На різних етапах свого життя і в різних галузях діяльності він прагнув реалізувати свої концепції національної еліти, територіального патріотизму і класократичної структурованості суспільства, поглибити державницьке мислення серед своїх співробітників і колег.

⁹² ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 88–88 зв.